

chodnich, „Śląskie Prace Prehistoryczne” 4, 1995, s. 241–265). Motyw ukośnego krzyża, analogiczny do żywieckiego i interpretowany jako symbol solarny, był w kulturze łużyckiej bardzo popularny (B. Gediga: Śladami religii Prasłowian, Wrocław 1976, s. 131 nn.; tenże: Zagadnienia religii, [w:] Prahistoria ziem polskich IV, s. 328; W. Szafranski: Religia Słowian, [w:] Religie Bliskiego Wschodu i dawnej Europy, Warszawa 1981, s. 269) i – co dla nas najistotniejsze – występował między innymi na toporach kamiennych (M. Kostrzewska: *op. cit.*; J. Fogel: *op. cit.*). Przedstawienia jelenia i konia zbliżone do tego z Żywca obecne są, w postaci rytów, na ceramice kultury łużyckiej, pomorskiej oraz zespołu wschodniohalszackiego, w tzw. grupie soprońskiej (B. Gediga: Motywy figuralne w sztuce ludności kultury łużyckiej, Wrocław 1970; tenże: Śladami religii...; tenże: Zagadnienia...; K. Jażdżewski: Pradzieje Europy Środkowej, Wrocław 1981, s. 413, ryc. 141). Ponadto dla naddunajskich kultur okresu halszackiego charakterystyczne jest umieszczanie na obuchach brązowych toporków figurek jeźdźców lub zwierząt (B. N. Grakov: Rannyj żelazny vek (kultury zapadnoy i jugovostočnoy Evropy), Moskwa 1977, s. 37, 39, ryc. 18:1).

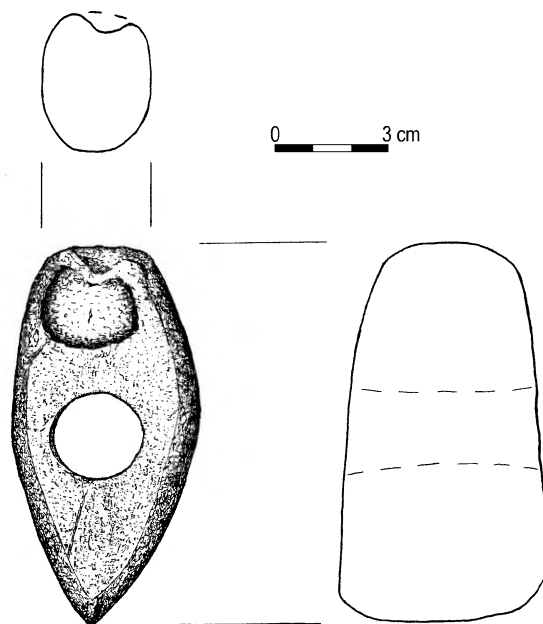
Reasumując, kamienny topór z Żywca można interpretować jako przedmiot formalnie związany z kulturą ceramiki sznurowej, jednak najprawdopodobniej w okresie halszackim ozdobiony i wtórnie wykorzystywany przez ludność kultury łużyckiej. Wyjaśnienia wymagałyby jeszcze geneza przedstawienia figuralnego na nim występującego. Wydaje się ono być śladem oddziaływań kulturowych z południa, z zespołu grup halszackich. Wzorec południowy, tj. figurki jeźdźców lub zwierząt na obuchach toporków brązowych, ze względu na zastosowany surowiec (kamień) uległ przetworzeniu i uproszczeniu, przyjmując postać ryty na obuchu.

Edelgarda M. Foltyn
Eugeniusz Foltyn

Kamienny topór z Łubienicy, pow. pułtusk

W roku 1964 Antoni Kosiński znalazł w odległości około 100 m na północny wschód od swojego gospodarstwa w Łubienicy, gm. Pokrzywnica, pow. pułtusk, woj. mazowieckie, kamienny topór. Zabytek zalegał w warstwie ziemi ornej, niedaleko wysokiego brzegu Narwi. 7 lipca 1968 roku został on przekazany prof. dr. hab. Jerzemu Okuliczowi-Kozarynowi z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego. Obecnie zabytek znajduje się w zbiorach Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Warszawie. Poniższy opis topora został wykonany głównie według zaproponowanego niedawno w literaturze wzoru (A. Kulczycka-Leciejewiczowa, A. Majerowicz, A. Prinke, J. Skoczylas, W. Wojciechowski: Opis zabytków kamiennych – propozycja standaryzacji, Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków, seria B, tom XCVI, Warszawa 1996).

Topór został wykonany z amfibolitu – skała jest drobnoziarnista, maficzna o dość znacznym stopniu metamorfizmu (Dr. hab. A. Barczukowi z Instytutu Geochemii, Mineralogii i Petrografii UW dziękuję za wykonanie analizy petrograficznej). Kształt topora: w rzucie poziomym – pięcioboczny; uformowanie płaszczyzn górnej i dolnej – wypukłe; uformowanie płaszczyzn bocznych – wypukłe; przekrój podłużny – trapezowaty z zaokrąglonymi krawędziami; przekrój poprzeczny – w partii obuchowej owalny, na wysokości otworu kwadratowy z zaokrąglonymi krawędziami, przy ostrzu pionowo owalny. Obuch jest niewyodrębniony, lekko wypukły i ma owalny zarys. Ostrze niewyodrębnione, nierozszerzone, w zarysie wachlarzowate. Otwór kołisty, usytuowany centralnie w stosunku do długości okazu, w przekroju klepsydrzowaty, wywiercony dwustronnie. Górna płaszczyzna

Ryc. 1. Łubienica, pow. Pułtusk. Topór kamienny

topora przy obuchu uszkodzona. Wymiary: długość – 101 mm, najw. szer. – 49 mm, szer. przy obuchu – 34 mm, szer. przy ostrzu – 17 mm, najw. grubość – 53 mm, wymiary obucha – 29×37 mm, średn. otworu – 23 mm, najw. długość ostrza – 53 mm (Ryc. 1).

Przeprowadzenie poprawnej klasyfikacji chronologiczno-kulturowej topora z Łubienicy jest bardzo trudne, znaleziono go bowiem luźno, bez kontekstu archeologicznego. Klasyfikacja ta musi się więc oprzeć na mniej precyzyjnej analizie typologicznej. Topór z Łubienicy należy do okazów cechujących się w rzucie poziomym kształtem niewyraźnie pięciobocznym, zaś w przekroju podłużnym trapezowatym. Egzemplarze tego typu znane są ze stanowisk kultury ceramiki sznurowej w Małopolsce, na Śląsku, Morawach oraz na Ukrainie (J. Machnik: Studia nad kulturą ceramiki sznurowej w Małopolsce, Wrocław 1966, s. 155–156). Topory podobnego kształtu spotykane są także na stanowiskach kultury łużyckiej (M. Kostrzewska: Wyroby kamienne kultury łużyckiej w Wielkopolsce w epoce brązowej i wczesnożelaznej, PArch. IX, 1953, s. 243). Występują one zwykle na Śląsku i w Wielkopolsce, gdzie datowane są od V okresu epoki brązu po okres halszacki D (J. Fogel: Broń ochronna i okazjonalna ludności kultury łużyckiej w dorzeczu Odry i Wisły, APolski XXVI, 1981, ryc. 3, 7, tab. 2). Najbliższy terytorialnie Łubienicy topór tego typu, zaliczony do kultury łużyckiej i datowany na epokę brązu, został znaleziony w miejscowości Roztoka, pow. pruszkowski (J. Głósik, K. Kowalski: Katalog materiałów zabytkowych pogotowia archeologicznego za 1971, WA XXXIX, 1974, s. 97–98).

Niestety, w polskiej literaturze brak nowoczesnych studiów nad młodszą epoką kamienia obszaru Mazowsza, a zwłaszcza nad problematyką kamieniarstwa, co uniemożliwia jednoznaczną identyfikację topora z Łubienicy. Z Mazowsza północnego znane są zarówno toporki neolityczne, w tym przypisywane kulturze ceramiki sznurowej (np. J. Korsak: Neolityczne siekiery kamienne w zbiorach Muzeum Okręgowego w Ostrołęce, WA L, 1985, s. 155–156), jak i „łużyckie” (J. Dąbrowski: Epoka brązu w północno-wschodniej Polsce, Białystok 1997, s. 76–77), ale brak wśród nich egzemplarzy o identycznej formie jak egzemplarz z Łubienicy. Fakt, że został on znaleziony luźno nakazuje zachować ostrożność w jednoznacznym zaklasyfikowaniu go do którejś z kultur archeologicznych (K. Kowalski: Materiały do badań neolitu w Polsce, MSiW III, 1975, s. 70).

Tomasz Purowski